

נזק בזמן חירום¹

ראשי הפרקים

- א. הקדמה
- ב. חיוב מדין אש
- ג. חיוב מדין בור
- ד. זמן חירום
- ה. סיכום

א. הקדמה

כאשר נשמעת התרעת צבע אדום בשדרות ישנה הוראה של פיקוד העורף להיכנס למרחב מוגן. אחד התושבים יצא מהסופר עם עגלת קניות עמוסה ולפתע נשמעה התראה. הוא עזב את העגלה איך שהיא ורץ לתפוס מחסה. כאשר הוא יצא מהמרחב המוגן הוא רואה מולו את העגלה מתחילה להידרדר במורד הרחוב ופוגעת ברכב חונה. האם מוטלת עליו חובת תשלום?

ב. חיוב מדין אש

ראשית נתייחס להזק ללא ההקשר הבטחוני. אם נבוא לדון מצד אדם המזיק ניתן לטעון שמעשה ההזק התחיל מיד כאשר האדם השאיר את העגלה ורץ כבר אז החל העגלה להידרדר במורד, יש לחייב מדינא דגרמי. אולם כאן העגלה הידרדרה רק כאשר האדם יצא מהמיוגונת.

ניתן לדמות את הדבר לאבנו סכינו ומשאו שהניח בראש גגו והזיקו תוך כדי נפילה שחייב מדין אש. גם שם לא נאמר שישנו חיוב של אדם המזיק בגרמי משום שהמעשה של האדם הסתיים.

העגלה הושארה במצב סיכון להידרדרות בדיוק כמו שאבן הונחה בראש הגג עם סיכון לנפילה. המדרון יכול לגרום לעגלה להידרדר בדומה לסבירות של רוח מצויה.

---

¹ שאלה שלא הגיע לדיון בבית הדין.

ג. חיוב מדין בור

אחר העיון בדברי הרא"ש לגבי כותל ואילן שנפלו (ב"ק דף ו) נראה שיש לפטור את המזיק!

הרא"ש שם כתב לחייב מדין בור נזק שנגרם תוך כדי נפילת הכותל, ז"ל:

ונראה דיש להם דין בור ולא דמי לאבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו דרך הילוכן. דהנך נעשו בור על ידי כח אחרים אבל כותל ואילן מחמת ריעותא נפלו מעצמן כי ראו שלא היו יכולין לעמוד יותר והזהירו ב"ד את הבעלים להפילו. ואם משום דהולכין ומזיקין מה שאין כן בבור, לא גריעי מחמת זה.

היסוד המתברר בדברי הרא"ש הוא שיש אפשרות לחייב מדין בור גם כאשר הנזק הוא תוך כדי תנועה (האריך בנקודה זו בספר קהילות יעקוב סימן ד). ההבדל בין אש ובור הוא האם כוח אחר מעורב ביצירת המזיק או שכל כוח ההזק טמון במזיק עצמו.

הכותל והאילן אינם זקוקים להתערבות אחרת אף ללא רוח הם מזיקים, גם לגבי העגלה שהידרדר אין רוח שדוחפת אלא חוק הכבידה גורם לגלגלים להימשך לכיוון הירידה.

אם המעשה של השארת העגלה נחשב ליצירת בור הרי יש בכך נפק"מ גדולה-בור פטור על הכלים ולכן יהיה פטור על הנזק שנגרם לעגלה החונה.²

חילוק זה כתב בספר דרכי דוד מדעתו ומובא להלכה בספר חשוקי חמד בתשובה לשאלה בדבר נזק שנגרם משמן שטפטף מחנוכיה והכתים את הכביסה של השכן. האם ניתן לחיב מדין אש?

הרב זילברשטיין שליט"א מביא את הדרכי דוד אשר מבאר את התוספות בבא קמא ד, ב ד"ה ואימא, שכתבו על ההצעה שמבעה זה אב נזק מים-

וא"ת והני מים היכי דמי אי דמשקל עליה בידקא דמיא ובכוח ראשון כוחו הוא ואי בכוח שני גרמא בעלמא הוא.

וכתב על כך הדרכי דוד ויש להעיר דאמאי לא נחשוב המים שהזיקו בדרך הליכתן ע"י כח שני כאש שהולך ומזיק ומאי שנא מאבנו סכיננו ומשאו

² יעויין בברכת שמואל בבא קמא סימן א הרוצה לחדש שישנו חיוב לצאת ידי שמיים כאשר ישנו פטור על הכלים.

שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו בהדי דאזלי דחשיבי אש הכי נמי הכי בכח שני יחשב אש?³

מבאר הדרכי דוד, שענין של אש הוא משום דע"י כח אחר המעורב בו מטבעו לילך ולהזיק למרחוק כמו בע"ח שהולכין ומזיקין ע"י טבע רוח החיים שבהם וזהו אש המזיק דמקרי דרכו לילך ולהזיק. וכן אבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו שמטבעו לילך ולהזיק ע"י רוח מצויה המתערב בהם חשיב נמי אש, אבל מים בכח שני אינם הולכים ע"י איזה כוח אלא מעצמן הן יורדין ונוזלים ממקום גבוה למקום נמוך, ושם הם עומדים אין בהם המעלה של אש כלל. לא שייך לומר שדרכן לילך ולהזיק כמו באש ומשו"ה לא תשיבי מים בכח שני אש"י. הוסיף הרב זילברשטיין, שיתכן דה"ה בענייננו השמן שהכתים את הבגד נחשב לגרמא כמו כוח שני ואין חיוב של אש.

הרא"ש אינו בודד בהגדרה זו אף התוספות במקום כתבו וזה לשונם לכאורה נראה דמירי כשהזיקו כותל ואילן בשעת נפילה גופה ואפ"ה מדמה ליה לבור... דמאש חלוק במה שאין כח אחר מעורב בו". (בשיטה מקובצת הבין את התוספות כך, אומנם הקהילות יעקב הנ"ל למד בדברי התוספות שניתן לחייבו על הכלים אף משום אש).

הדברים מובאים להלכה בסמ"ע (תטז ס"ק ב). וכן בדברי משפט שם השתמש ביסוד זה למקרה שאדם קשר ברגל תרנגול חבל חייב רק משום בור ולא משום אש ופטור על הכלים.

והנה סברת הרא"ש קשה מה בכך שהכותל מזיק ללא כוח אחר מעורב בו אדרבה זו סיבה יותר לחייבו? כך בתוספות (ב,א ד"ה ולא, ה,א ד"ה כי) שהתכונה של כוח אחר מעורב אינה סיבה להחמיר! עמד על כך פילפולא חריפתא שם וכן הנחלת דוד.

בספר אולם המשפט מופיע הסבר חדש לדברי הרא"ש לאור הקושיה הנ"ל. החילוק הוא בין יצירת מזיק על ידי האדם לדוגמה הנחת האבן על הגג לבין מעשה התר גמור של בניית כותל ואז מעצמו הפך הכותל למסוכן. יצירת האש היא תמיד על ידי מעורבות האדם (וכפי שכתבו התוספות (ב"ק ס,א) לגבי אדם שמלבה את השרפה ומסתייע ברוח פטור.

³ יעויין חזו"א ב"ק סימן ב סק"ט שחילק בין כוחו לכח כוחו.

דהכי משמע המבעיר את הבערה שבפני עצמו עשה את הבערה שיכול להזיק ברוח מצויה.

רעיון מעין זה מופיע בשיטה מקובצת בדף ו' ורמוז בגמרא לגבי ההגדרה של תחילת עשייתו לנזק בכותל ואילן (ב"ק ו, ב). ואף בדברי הנתיבות נראה כך שאני כותל דאי אפשר לדמותו לסכיניו [נ]משאו, דסכיניו ומשאו בשעת הנחתו היה עומד להזיק ע"י כח אחר, משא"כ כותל המבואר בתוס' מיירי דבשעת עשייתו היה כראוי, דבלא כראוי חייב בלא התראה כמבואר בסימן תטז, וכיון דכראוי היה רק שנתרועע אח"כ ובעינן התראה, לא דמי לסכיניו ומשאו שתחילת עשייתו היה עומד להזיק ע"י דבר המצוי". (ביאורים שז סק"א).

לאור הבנה זו אין לפטור את בעל העגלה היות וחייב מדין אש אף על כלים ואין זה דומה לכותל ואילן חייבים מדין בור משום שבתחילת בניית הכותל לא היה שם מזיק עליו.

לסיכום נראה שאי אפשר להוציא מיד המזיק תשלום היות ויש דעות שהוא פטור לגמרי.

ד. זמן חירום

האם יש משמעות לכך שהנזק נגרם תוך כדי תפיסת מחסה מפני האיום הבטחוני?

אנו מוצאים תקדים לכך שכאשר האדם פועל ברשות הוא פטור מהנזק. בברייתא מופיע שאם אדם רץ ביום שישי לצורך שבת ונתקל באדם אחר, פטור (ב"ק לב, א).

בספר נשמת אברהם (ח"מ שעח) הביא שאף נהג אמבולנס פטור מכל נזק שיגרום תוך כדי נסיעה.

אולם נראה שהדבר תלוי בהערכת הדיין עד כמה האדם לחוץ בזמן ההתרעה וממילא אין לו יכולת להשתהות ולהניח את העגלה בצד.

דבר זה ניתן ללמוד מדברי חידושי אנשי שם⁴ (בבא קמא קיז) אשר מתמודד עם שאלה גדולה:

⁴ הפנה אותי אליו הרב בנר, ועיי' בספר והערב נא בפרשת בשלח, שהסתמך על חילוק זה.

הרודף להציל את חברו מיד אדם אחר ושיבר תוך כדי הריצה כלים של אדם שלישי, הדין הוא שפטור מפני התקנה לפיה:
אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף.

ומקשה שם חידושי אנשי שם למה צריך תקנה מיוחדת לפטור אותו הרי יש לו רשות לרוץ וממילא פטור על כל מה שנגרם ממעשה ההתר. ומתוך שמדובר באופן כזה שאם היה מתבונן היה ניתן להציל ללא שבירת הכלים לכך צריך תקנה מיוחדת.⁵

והנה לעצם השאלה שלו יש לחלק בפשיטות בין דין רץ ברשות שאינו נקרא מזיק משום שהוא משתמש כראוי⁶ ברשות הרבים והשני הפסיד עצמו, לבין מצב שאדם שובר כלים במודע מתוך הצורך להציל את הנרדף. במצב זה אין התר בהלכות נזיקין אלא פטור מתקנת חכמים הבאה לעודד הצלה.

בכל מקרה, ניתן ללמוד מדבריו שכל ההתר של רץ ברשות קיים רק אם אין אפשרות להמנע מהנזק. שהרי במקרה זה אין תקנה מיוחדת, לכן הפטור של רשות מכסה רק מה שהכרחי לאותו מעשה. לגבי המקרה שלנו נראה שההתנהגות של הקונה בזמן ההתרעה סבירה ביחס ללחץ שהיה שרוי, לכן יש כאן פטור של פעולה הנעשית ברשות.

ה. סיכום

היה מקום לחייב את בעל העגלה מצד ממון המזיק מדין אש אולם למעשה אין אפשרות להוציא ממון כאשר ישנם דעות שחייב מדין בור ואז פטור על הכלים.

כמו כן יש לפטור מצד מצב החירום הגורם לאדם לעזוב הכול בזמן התרעה.

⁵ בספר פעולת שכיר הביא את הדעה שסיבת הפטור לרץ בערב שבת היא הסכמה של האנשים שיום שישי הוא זמן חריג ומותר לרוץ בו. ממילא כאשר ישנו התר רק לאדם פרטי לרוץ, אין הסכמה לכך וחייב. משום כך היו צריכים לתקן תקנה מיוחדת למציל את חברו שהוא פטור. לפי זה יש לדון האם ישנה הסכמה שבזמן התרעה צבע אדום הכללים משתנים, כולם לחוצים ופחות נזהרים ולכן יהיה פטור.

⁶ ובכך נבאר שאין אנו עוסקים במציל עצמו בממון חברו שאז חייב לשלם אלא בהגדרת המעשה האם הוא מעשה הזק או שיש רשות לעשות אותו ואינו נחשב למזיק.